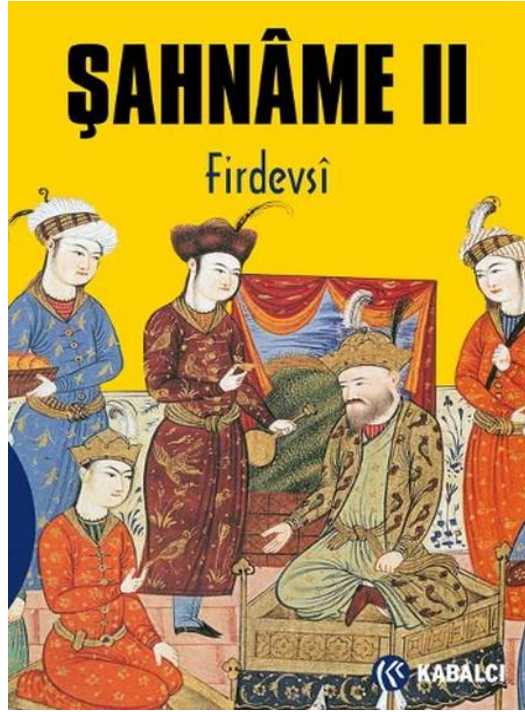

EBU'L KÂSİM-i FİRDEVSÎ, ŞAHNÂME (ÇEV. PROF. DR. NİMET YILDIRIM)

ARŞ. GÖR. DENİZ ERÇAVUŞ*

Fars edebiyatı tarihsel geçmişi, etki alanı, zengin şiir dağarcığı ve çeşitli açılardan farklı boyutlarıyla dünya edebiyatında, özellikle de doğu edebiyatında dikkate değer bir konuma sahiptir. Türk edebiyatıyla klasik dönemlerden beri süregelen sıkı ilişkileri ve divan edebiyatı üzerinde derin etkisi vardır.

* ARŞ. GÖR. DENİZ ERÇAVUŞ, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü. Email: ercavus4342@hotmail.com.

İran'ın en büyük şairlerinden olan Ebu'l Kâsım-i Firdevsî, İran ulusal tarihi, ulusal rivayetleri ve kahramanlık anlatılarını sözlü rivayetlerden derleyerek yazıya aktarmasından dolayı "İran ulusal şairi" olarak kabul edilmiştir. Sultan Mahmud döneminin en yetenekli şairi Firdevsî, İran'ın Moğol dönemine kadar yaşamış en büyük şairi olarak bilinmektedir. İran tarihine ve değerlerine karşı çok hassas bir şair olan Firdevsî'nin tarzı, ayrı bir yerde ve tamamen farklı özellikler taşıyan bir ekol olarak yer almaktadır. İran edebiyatında kahramanlık şiir tarzını zirveye çıkaran şairdir. Temelde kahramanlık hikayelerini esas alarak, eski dünyanın kökleri çok eskilere dayanan bir ulusun efsanevî tarihini, mitolojik, klasik dönemin gerçek tarihsel seyrini konu almıştır. Firdevsî'nin ortaya koymuş olduğu eseri, hikaye, kahramanlık destanları, trajedi, aşk şiirleri, dekor, diyalog, hareket, tavır gibi ayrı ayrı dalların tamamını içeren, dünya edebiyatı tarihinde benzeri yok denecek kadar az olan bir şaheser yaratmıştır. Kahramanlık sahnelerini ve trajedileri anlatırken izlediği metot okuyucuyu yoğun etkisi altında bırakır. Firdevsî'nin tasvir gücü de son derece yüksek ve engindir. Tiyatro yazarları gibi sahneleri tasvir ederek duygularını dizelerine döker. (Yıldırım 2016a: 213-217-218)

Şahnâme, eskilerin, öncekilerin, ilklerin tarihi; tarih noktasından bakıldığında zaman sürecinde İran'ın serüveni; zamanın, İran topraklarındaki izleridir. *Şahnâme*, İranlıların Araplara yenilmelerinden dört yüz yıl sonra IV./X. yüzyılda kaleme alındı. İranlıların yeni oluşan şartlarda, Bağdat halifelik yönetimi karşısında siyasî ve kültürel yazgılarını belirleme ve yeniden yapılanma çalışmalarını sürdürdükleri günlerde, İran hanedanları bir süredir kurulmuş, dilleri Farsça din ve devlet dili olarak kabul edilmiş, kültürel altyapısının temelleri atılmıştı. Firdevsî işte böyle bir ortamda neredeyse bütün ömrünü vererek "İran ulusal tarihi"ni dizelerine aktardı. (Yıldırım 2016b: 18)

Şahnâme doğu edebiyatının en önemli eserlerinden biri olmasının yanında Doğu-İslam tarih-siyaset eserlerinin de örneği olmuştur. Osmanlı şairlerinin de bu gelenekten oldukça etkilendikleri görülür. Özellikle Divan edebiyatının kuruluş ve gelişme yıllarında bu etki oldukça üst düzeydedir. Şiirde övülen kişiler *Şahnâme* kahramanlarıyla karşılaştırılmış; bu beyitlerin anlamsal kurguları, yine onlara telmihlerde bulunularak oluşturulmuştur.

Firdevsî'nin *Şahnâme*'yi hazırlarken örnek aldığı yapıtlar o çağların dünyasında en çok okunan kitaplar arasında yer alan *Avesta*, *Tevrat* ve *Kur'ân* gibi dini metinler olmuştur. Firdevsî eserine eski İran tarihi ve efsaneleriyle başlamış, Allah'ı öven beyitleri, evrenin yaratılışı, ay, güneş, gezegenler, yerküre ve diğer varlıkların var edilişi, insanın yaratılışı ve dünyaya gönderilişi gibi olaylarla giriş yapmış, sonra da İran, bu coğrafyanın tarihi ve mitolojisini aktarmıştır. Fars dilinin bir sözcük hazinesi, aynı zamanda fesahat ve belâgat örneği olarak kabul edilen *Şahnâme*, sadece bir hikaye kitabı değildir. Eserde İran'ın tarihsel ve efsanevi gelenekleri bir araya toplanmış; eski İran hikayelerinin yanında felsefi, ahlaki konulara değinilmiş, kahramanlık şiirlerinin yanı sıra diğer şiir türlerine de yer verilmiştir. *Şahnâme*'de tarih ve dil birbirleriyle iç içe yer alır, ikisinin de temeli atılır, sınırları ve ölçüleri belirlenir. (Yıldırım 2016b: 24-25)

Firdevsî İran tarihindeki olayları kronolojik sırada ele almaktadır. Birkaç bin yıllık İran tarihinin gerçek kahramanlarını bu devirlerde yaşamış ve belli sürelerle egemenlik sürmüş hükümdarlar olarak kabul etmekte, onların İran tarihindeki temel rolleri, İran kültür ve medeniyetindeki etkinliklerini vurgulamaktadır. Bu özelliğinin yanı sıra dilinin her türlü süslemekten uzak arı bir dil olmasından dolayı *Şahnâme* çok büyük üne kavuşmuştur. (Yıldırım 2016b: 28)

Edebiyat, siyaset, tarih alanlarında çok önemli bir kaynak olan *Şahnâme*'nin ne yazık ki günümüze kadar tam metin Türkçe çevirisi yapılmamıştır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü profesörü Necati LUGAL hoca *Şahnâme*'yi Türkçe'ye kazandırmak için yola çıkmış, ancak tamamlayamamıştır. Necati LUGAL, Doğu ve Batı kütüphanelerinde sayısız yazma nüshası bulunan, başta İran olmak üzere birçok ülkede yapılmış baskılarıyla bütün dünyanın dikkatini çekip birçok dile çevrilen *Şahnâme*'nin Vullers baskısını (1877-1884) esas alarak Türkçe'ye çevirmeğe başlamıştı. 1950'li yıllarda Milli Eğitim Bakanlığın'dan çıkan baskısında *Şahnâme*'nin 20.000 dizesi bulunmaktaydı. Kabcacı Yayınevi'nin bu baskıya ek olarak LUGAL'ın çevirip de ilk baskısına koymadığı yaklaşık 4.483 dizeyi daha ekleyerek tek cilt halinde yayınladı.

Şahnâme'nin Necati LUGAL çevirisinin söz konusu baskıda yer almayan 4.483 dize de Prof. Dr. Nimet YILDIRIM tarafından başta Celal Halikî-yi Mutlak, Julius Mohl ve Moskova baskılarını esas alarak yayınlanmış değişik *Şahnâme* baskıları Mir Celaluddîn-i Kezzazî baskılarıyla hocanın

çevirdiği kısmı karşılaştırıp bazı baskılarda yer alan ek beyitler de eklenecek tek cilt halinde *Şahnâme*'nin 24.883 dizesinin yayınlanmasını sağlamış oldu. Bununla birlikte *Şahnâme*'nin bu eklenecek dizelerle tamamlanmayacağını, daha el değmemiş 27.507 dizesi olduğu YILDIRIM tarafından yayınevine bildirildi. Yayınevinin bu dünyaca ünlü başyapıtı Türkçemize kazandırılmasını istediği, çevirisi yapılmamış kısmı üzerinde çalışma teklifi üzerine Nimet YILDIRIM gerekli hazırlıkları yapıp oldukça özveri isteyen uzun soluklu bu önemli çalışmaya başlamıştır.

Yazar tarafından hemen hemen önemli bütün *Şahnâme* baskıları toplanıp ayrıca *Şahnâme* şerhleri ve *Şahnâme* sözlüklerinden de yararlanılarak gerçekleştirilen yaklaşık altı yıl süren bu çalışmayla *Şahnâme*'nin ilk tam metin Türkçe çevirisi dilimize kazandırılmıştır.

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM *Şahnâme*'nin çevirisini yaparken tek bir *Şahnâme* metni üzerinde çalışmayıp; "Kezzazî, Mîr Celaluddîn, *Nâme-yi Bâstân*; Mohl, Julius, *Şâhnâme*; Halıkî-yi Mutlâk, Celâl, *Şahnâme*; Nuşîn, Abdülhüseyn-Muhammed Nuri Osmanov (vdğr.), *Şâhnâme*; Nefisî, Saîd-Aştıyanî, Abbâs İkbâl-Minovî, Muctebâ, *Şâhnâme-yi Firdevsî*; Feridûn-i Coneydî, *Şâhnâme-yi Firdevsî*; Mihrabadî, Mitra, *Şâhname-yi Kâmil-i Firdevsî be Nesr*; Feth b. Alî bin Muhammed-i Bundârî, *Şahnâme* (Arapça çeviri); Yağmayî, İkbâl, *Zi Goftâr-i Dihkan*; Levy, Ruben, *The Epic of the Kings, Shâh-Nâma*; Warner, A. E., *The Shahnama Of Firdausi* (İngilizce çeviri); Atkinson, James, *The Shah Nameh of the Persian Poet Firdausi* (İngilizce çeviri); Julius Mohl, *Le Livre De Rois* (Fransızca Çeviri)" *Şahnâme* baskılarını esas almıştır.

Yazar diğer baskılarına oranla *Şahnâme*'nin en düzenli ve yazım kuralları açısından daha iyi olarak gördüğü Kezzazî'nin *Nâme-yi Bâstân* adıyla yayınladığı *Şahnâme* metni ve şerhini birincil metin olarak almıştır. *Şahnâme*'nin tamamının okunduğu sesli *Şahnâme* programından her bölümü dinledikten sonra ilgili bölümün çevirisine geçmiş; bu baskıda bulunmayan, yukarıda adlarını verdiğim diğer önemli *Şahnâme* baskılarında yer alan dizeyi ya da dizeleri (+) işaretiyle, dipnotlarda cilt ve sayfa numaralarıyla vermiştir.

Yazar eserinin başlangıcında "Firdevsî ve *Şahnâme*" başlığı altında Firdevsî'nin hayatı ve *Şahnâme* hakkında bu konuda yazılmış önemli birçok kaynağı tarayarak akademik dikkat ve titizlikle okuyucuyu aydınlatıcı ayrıntılı bilgiler vermiştir. Metnin çevirisi Lohrâşp'ın hükümdarlığından

Yezdigerd'in hükümdarlığına kadarki hükümdarlar ana başlıklar olmak üzere o hükümdarlıklar sırasında olan olayların anlatıldığı diğer alt başlıklardan oluşmuştur. Yıldırım Şahnâme'nin çevirisinde geçen özel isimler hakkında dipnotlarda gerekli bilgiler vermiş, ayrıca eserin sonunda ekler kısmında bulunan Sözlükçe'de Şahnâme'de geçen önemli kelimeler açıklanmıştır. Dizin kısmından sonra da Şahnâme'yle ilgili minyatürlerden bir seçme okuyuculara sunulmuştur. Emek ve özveriyle yapılmış olan bu çabalar sonucu eser hem Fars Dili ve Edebiyatı hem de diğer Edebiyat bölümleri ayrıca Tarih ve Siyasi Bilgiler Bölümleri için de önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Firdevsî Şahnâme'de özenle Farsça kelime kullanmış, Arapça kelime kullanmaktan alabildiğine kaçınmıştır. Aynı şekilde bu eseri günümüz Türkçe'sine çeviren yazarın da eserin çevirisinde duru öz Türkçe kelimeler kullanmaya özen göstermiş olduğu göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak tanıtımını yapmaya çalıştığımız eser, Türkiye'de Fars Dili ve Edebiyatı alanında yapılmış aynı zamanda diğer alanları da ilgilendiren önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Bu eser yalnız Türkiye'de değil İran'da da hak ettiği ilgiyi görmüş, İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Kültür Bakanlığı ve İran Kitabevi'nin ortak organizasyonu ile düzenlenen "24. Uluslararası Yılın Kitabı Ödülü" yarışmasında birçok eseri geride bırakarak "Yılın En İyi 10 Kitabı" arasına girmiş ödüle layık görülmüştür. 07 Şubat 2017 tarihinde Tahran'da düzenlenen, başta Cumhurbaşkanı Dr. Hasan Ruhanî olmak üzere Kültür Bakanı, çok sayıda üst düzey yetkilinin yanı sıra bilim ve edebiyat çevrelerinin katıldığı görkemli törende Yıldırım ödülünü İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Dr. Hasan Ruhanî'den aldı.

Klasik Şark-İslam düşüncesinin ürünlerinden bir olan Şahnâme, yazıldığı tarihten itibaren bir gelenek olarak kabul edilmiş ve bu şehnamecilik geleneği hem İran'da hem de Osmanlı'da devam etmiştir, bu türden eserler hazırlanmıştır. Her ne kadar edebi bir değeri bulursa da Şahnâme, dönemine ait toplum hayatını, düşüncesini, siyaset geleneğini içermesi açısından da önemlidir. Günümüze kadar Türkçe'ye tamamı çevrilemediği için hakkında henüz detaylı bir incelemesinin yapılamamış olması kültürel ve siyasi düşüncemiz açısından büyük bir eksiklik. Nimet YILDIRIM'ın bu konuda gerçekleştirdiği uzun soluklu büyük bir titizlik

gösterdiği çabalarından sonra ilk kez tam metin olarak Türkçe'ye aktarılmasının ardından *Şahnâme* üzerinde daha geniş kapsamlı araştırmalar ortaya konacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

YILDIRIM, Nimet, *İran Kültürü*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2016 a.

FİRDEVSÎ, *Şahnâme II*, (Çev. Prof. Dr. Nimet YILDIRIM), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2016 b.